

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

УРЕДНИЦИ

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Виктор Савић
Проф. др Исидора Бјелаковић

ПРИРЕДИЛИ

Проф. др Исидора Бјелаковић
Проф. др Виктор Савић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Драгана Мршевић-Радовић
Проф. др Мато Пижурица
Проф. др Душанка Вујовић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

ИЗАЗОВИ, ПРОБЛЕМИ, РЕШЕЊА

Зборник саопштења с округлог стола
одржаног у Матици српској
3. јула 2021. године

Нови Сад • МАТИЦА СРПСКА
Београд • ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

2021

САДРЖАЈ

САОПШТЕЊА

Иринеј (Буловић), епископ бачки, Положај српскога језика у савременом друштву	9
Срето Танасић, Закон против српског језика – прилог рушењу српског идентитета	13
<u>Предраг Пипер</u> , Поводом Закона о родној равноправности	21
Јелица Стојановић, Положај српскога језика у савременој Црној Гори – у контексту прошлог и будућег	27
Софија Милорадовић, Чиме се обезбеђује родна равноправност?	31
Рајна М. Драгићевић, Насилна феминизација као напад на флексибилност лексичке норме српског језика	33
Весна Ломпар, „Родно осетљив језик“ и питање израде уџбеника	39
Милош М. Ковачевић, У каквом су односу Закон о родној равноправности и Закон о језику и писму	41
Вељко Ж. Брборић, Размишљање о српском језику у седам тачака	57
Јованка Радић, Сврха и последице „уродњавања“ српског језика	65
Рада Стијовић, Да ли род именица дисквалификује родну равноправност?	81
Миланка Бабић, О статусним проблемима српског језика у вези са Законом о родној равноправности	87
Јордана Марковић, У духу језика и по слову закона	91
Зорица Никитовић, Функција језика у глобалистичким процесима дехуманизације човјечанства	95
Милан Ајџановић, Две стране	99
Владан Јовановић, Поводом тзв. Закона о родној равноправности	103
Марина Спасојевић, Језик мимо граматике: о тзв. родно сензитивном језику	107
Наташа Вуловић Емонтс, Језик и стварна права жена	113

Ана З. Мацановић, Творба мовираних фемининума у Приручнику за употребу родно осетљивог језика (2019)	117
Марина Јањић, Језик наш насушни – српски језик у актуелном друштвеном контексту	123
Ана Јањушевић Оливери, Српски језик vs. родно осетљиви језик (о неосјетљивом сецирању српског језика)	129
Сања Ж. Ђуровић, Нормативна (не)прихватљивост мовираних фемининума у оквиру Закона о родној равноправности	135
Александар Милановић, Језичке игре: „Лепи Јане, рибарке старе дете један“ .	141
Виктор Савић, Укидање језичке норме поништава људске слободе и разара природу и јединство српског језика	147
Исидора Бјелаковић, Облигаторност „родно осетљивог језика“ – одраз стварних потреба друштва или идеолошко наметање?	157
Иван Негришорац, Родна осетљивост, језичка структура и језички израз: шест не баш неважних напомена	163
Јован Делић, Законодавно разарање српског језика	183
Ксенија Марицки Гађански, Српски језик – цивилизацијска тапија српског народа	187
Александар Јовановић , Велики идеолошки центрифугални поход. О српском језику, књижевности и школским програмима	191
Петар Пијановић, Октроисани језик	197
Бошко Сувајдић, О српском језику	201
Валентина Питулић, Родна равноправност и одговор усмене традиције	205
Слободан Антонић, Феминизам и језички инжењеринг	213
Богољуб Шијаковић, Филолог и светиња језика	225
Часлав Д. Копривица, Чији је српски језик? Начелна размишљања наспрам једне сасвим „нечелне“ ситуације	229
Драго Перовић, Насиље над језиком	241
Драгољуб Петровић, Тезе о разарању Срба и њиховог језика	245
Бранислав Ристивојевић и Слободан Орловић, Закон о родној равноправности против Устава Републике Србије: да ли је Србија добила други службени језик?	249
Миленко П. Радић, Поводом усвајања Закона о родној равноправности и Закона о изменама и допунама закона о забрани дискриминације	259
ЗАКЉУЧЦИ	265
ПРИЛОЗИ	
Мирослав Николић, Природни и граматички род именица	287
Божо Ђорић, Граматички род и питање полне дискриминације у језику . . .	303

Предраг Ј. Пипер, О социјалним феминативима у српском и другим словенским језицима	319
Дарко Пејовић. Интервју: Јасмина Грковић-Мејџор, академик. Закон о родној равноправности угрожава уставне слободе	351
ПРИКАЗ	
Ана З. Маџановић, Језик наш родно осетљиви у приручној литератури	357

ЈЕЗИК НАШ РОДНО ОСЕТЉИВИ У ПРИРУЧНОЈ ЛИТЕРАТУРИ

(Hristina Cvetinčanin Knežević i Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije, 2019.
Svenka Savić i Marjana Stevanović. *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Misija OEBS-a u Srbiji, [2019])

0. Увођење вербалног деликта, ограничавање слободе мишљења и изражавања, језички инжењеринг и напад на граматику и лексику српског језика, који су проистекли из обавезујућег карактера новоусвојеног Закона о родној равноправности (у даљем тексту: Закон) с једне стране, као и жеља да покушамо најпре разумети појам *родно осетљив/сензитиван језик*, а затим и аргументе феминистичке струје која се овим проблемом бавила на плану лингвистике, тачније – србистике, инспирисали су нас да подробно анализирамо две електронски доступне публикације, објављене 2019. године, чији је предмет проучавања *родно осетљив језик*.

1. Најпре се 2019. године појавио Приручник за употребу родно осетљивог језика (у даљем тексту: Приручник), чији су аутори Христина Цветинчанин Кнежевић и Јелена Лалатовић. Овај документ настао је у сарадњи Координационог тела за родну равноправност Владе Р. Србије и Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women). Будући да се Приручник налази на сајту Владе Републике Србије, закључили смо да се он мора сматрати меродавном литературом коју су највиши државни органи препоручили када је у питању конкретна употреба *родно осетљивог језика*. У Приручнику се, поред предговора проф. др Зоране Михајловић, потпредседника Владе Р. Србије, министра и председника Координационог тела за родну равноправност, на 141 страници налази 12 целина: I „Kako i zašto koristiti *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*?“ (стр. 7–11), II „Govori kao što misliš“ (стр. 13–26), III „Kakav jezik? Diferenciran, osetljiv i nediskrimi-

nativan“ (стр. 27–31), IV „Politika i jezik“ (стр. 33–41), V „Zablude o rodno osetljivom jeziku“ (стр. 43–58), VI „Četiri istraživačice jezika za koje treba da znate“ (стр. 59–61), VII „Kako upotrebljavati rodno osetljiv jezik?“ (стр. 63–80), VIII „Glosarijum (spisak) zvanja, zanimanja, titula i imenovanja žena“ (стр. 81–122), IX „Mali rečnik rodne ravnopravnosti“ (стр. 123–128), X „Umesto zaključka Svenka Savić: Jezik kao naša prateća senka“ (стр. 129–134), XI „Bibliografija“ (стр. 135–138) и XII „Beleške o autorkama“ (стр. 139–141).

У вези са овим документом, одмах ваља истаћи још једну значајну информацију. Приручник је две године био доступан на сајту Владе само у латиничком издању, што је противуставно, имајући у виду добро познату чињеницу да је ћирилица једино службено писмо у Републици Србији. Како је у мају 2021. г. усвојен Закон, србистичка струка је јавно дигла свој глас и осудила онај део Закона који се односи на обавезну употребу *родно осетљивог језика*, а то су испратили и подржали бројни медији. Јавиле су се бројне критике на рачун Приручника, између осталог и то што је на Владином сајту објављен латиницом. Недуго затим, крајем јула, поред латиничког издања међу публикацијама академског кутка Координационог тела за родну равноправност Владе Републике Србије, објављена је и ћириличка верзија Приручника за родну равноправност, са неизмењеном годином издања – 2019, што је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и одговарајућа година. Детаљнија компаративна анализа ових двају текстова даће исцрпније закључке, али да они нису истоветни могло се закључити и летимичним погледом на глосаријуме (нпр., у латиничкој верзији Приручника као облик женског рода уз именицу *физиолоџ* стоји *филозофкиња*, а у ћириличком издању *физиолошкиња* и *физиолоџица*).

2. Исте, 2019. године, убрзо након Приручника, појављује се још један документ који се бави *родно осетљивим језиком*. У питању је публикација Водић за употребу родно осетљивог језика у јавној управи у Србији (у даљем тексту: Водич) коауторâ Свенке Савић и Марјане Стевановић, а чији је издавач Мисија ОЕБС-а у Србији. Мањег обима него Приручник, у Водичу је на 91 страници, поред предговора потписаног од стране Мисије ОЕБС-а, представљено 7 поглавља: 1. „Uvod“ (стр. 7), 2. „O jeziku“ (стр. 8–23), 3. „Predlog pravila za upotrebu imenica za zanimanja i titule žena“ (стр. 24–52), 4. „Preporuke za primenu u neposrednoj praksi“ (стр. 53–69), 5. „Spisak zanimanja, zvanja i titula“ (стр. 70–80), 6. „Rečnik“ (стр. 81–83), 7. „Literatura“ (стр. 84–88) и 9. „Biografije autorki“ (стр. 91).

3. Већ на први поглед, поредећи садржаје ових двају текстова, лако је уочљиво да између Приручника и Водича има неупоредиво више сличности него разлика. И један и други документ имају поглавља која се односе на језик, језичку политику и однос између рода и пола, као и рода и граматике, у оба текста посвећена је пажња терминолошком диференцирању појмова *родно осетљив/сензитиван језик* и *родно диференциран језик*, изложене су

смернице за употребу *родно осетљивој језика*, представљени су глосаријуми одн. спискови звања, занимања, титула и именованја жена, дати су мали речници најзначајнијих термина који се везују за родну равноправност, као и списак релевантне литературе и белешке о ауторима.

Ипак, необично је да се у анализираним документима налазе различите дефиниције *родно осетљивој језика*, и то само по једном реченицом, а још необичније је то што се ниједна од њих не поклапа са дефиницијом у Закону. Тако у Водичу (2019: 23) наилазимо на следеће појашњење: „Termini rodno osetljiv, diferenciran, korektan, neutralan, inkluzivan, nediskriminativan jezik i govor razlikuju se u nijansama. Ipak, ovde kažemo da se odrednica rodno osetljiv odnosi na iznalaženje jezičke forme kojom se pokazuje važnost rodne perspektive u odnosu na osnovnu ideologiju o jeziku koja treba da odrazi *delatnost* u kontekstu“. У Приручнику (2019: 30) је *родно осетљив језик* дефинисан као „језик који користимо када želimo da podržimo vidljivost i jednakost žena u društvu“, док у Закону (чл. 6, ст. 17) стоји да „*родно осетљив језик* јесте језик којим се промовише равноправност жена и мушкараца и средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу“. Оваква шареноликост и недореченост у дефинисању основног појма намеће логичко питање о границама *родно осетљивој језика* и свакако доводи до конфузије међу говорницима и могућим различитим тумачењима оног дела Закона који се на језик односи, а за чије кршење су прописане високе казне.

4. Оно што је вредно хвале, пре свега у Приручнику, и на чему су се овакви текстови у великој мери морали заснивати, јесу следеће препоруке: „Ne koristiti termine i izraze koji вређају одређене групе грађанки и грађана!“, „Treba izbegavati iskaze i primere u kojima su мушкарци и жене u stereotipnim ulogama“, „Prestati sa korišćenjem seksističkih i stereotipnih iskaza!“ (Приручник 2019: 76–77). Изразе попут *прво ја мушко, женска йосла* и сл. или исказе у којима су мушки и женски пол у стереотипним улогама, типа *дечаџи су храбри, а девојчице су леје* или *Петшар је храбар, а Ана йлаче* треба изоставити из сваког облика комуникације. Овде можемо додати и обраћања дечаку попут *Немој да йлачеш, йшо раде девојчице* и сл. Коришћењем оваквих примера шаљемо деци поруку да су неки видови понашања неприхватљиви само на основу разлике у полу, и то је недопустиво. У Приручнику се истичу и препоруке да, како у усменој тако и у писаној комуникацији, треба престати са употребом стереотипних представа о појединим групама људи, попут предрасуда о припадницима националних мањина. Изразе попут *џијанска йосла, йлуја йлавуша, босанска буква* и сл. неопходно је избацити употребе, јер вређају читаве групе људи и доприносе њиховој дискриминацији.

5. Укидање генеричке вредности мушког рода и изједначавање природног и граматичког рода када су у питању мовирани фемининуми из

категорија *nomina agentis et nomina professionis*, па и *nomina attributiva*, један је од циљева *родно осетљивој језика*: „Cilj rodno osetljivog jezika jeste da izjednači prirodni i gramatički rod kada su u pitanju zanimanja, titule, zvanja, opredeljenja koja označavaju žene“ (Приручник 2019: 65). Први закључак који се овде намеће јесте да овакав став нужно води у дискриминацију мушког дела становништва, будући да и они могу бити именовани именицама граматичког женског рода (нпр. *сиранка, избејлица, лућалица*). Други, веома важан закључак, јесте да се чини да аутори Водича и Приручника своде проблем *родно осетљивој језика* на мовиране фемининуме, пренебрегавајући чињеницу да би њихова обавезна употреба изазвала језички хаос, мноштво дублетних облика и огромне проблеме на плану конгруенције. Да аутори Водича и Приручника тога нису ни свесни сведоче бројни примери из њихових текстова, у којима се или не примењују правила *родно осетљивој језика*, која се читаоцима намећу, или се она не примењују доследно. Таквих примера има заиста безброј, пре свега у Водичу, те ћемо навести само неколико.

(а) Доследно непоштовање *родно осетљивој језика*: „Standardni jezik je normirana i prestižna forma jezika, ostvarena uglavnom među obrazovanim izvornim govornicima“ (Водич 2019: 9) – овде се можемо запитати да ли аутори сматрају да само (образовани) мушкарци користе стандардни језик; „Otuda možemo zaključiti da je samo delimično tačna polazna tačka nekih lingvista da rodno osetljiv govor i jezik još uvek nisu normirani“ (Водич 2019: 23) – питамо се да ли наведени исказ треба тумачити тако да међу лингвистима који сматрају да родно осетљив језик није нормиран нема жена; „Dobro je što u procesu normiranja jezika učestvuju *normativisti*, koji najčešće i teoretiziraju jezička pitanja, ali imamo na umu da *oni* u taj proces unose sopstveno ideološko shvatanje (a nekada i neznanje) o jezičkom planiranju i rodним odnosima u društvu“ (Водич 2019: 22) – да ли су сви нормативисти мушкарци?; „Predlog se odnosi uglavnom na službenu upotrebu jezika u tekstovima javnih oglasa i konkursa, zatim u saopštenjima za javnost, kao i u različitim naredbama i obaveštenjima upućenim širokom broju *korisnika* govorne zajednice“ (Водич 2019: 32) – зашто се предлог упућује само мушкарцима?; „Takvom upotrebom jezika pokazuje se da su postojeća gramatička pravila deo konstrukcije *jezikoslovaca*, a ne samog jezika“ (Водич, 2019: 59) – да ли жене које се баве језикословљем не формулишу граматичке норме?

(б) Селективно примењивање *родно осетљивој језика*: „Valja odmah reći da *svaka pojedinica i pojedinac* u ovim korisničkim grupama ima svoj ideološki stav o jeziku uopšte, o maternjem jeziku posebno“ (Водич 2019: 11) – овако наведени исказ тумачи се тако да свака појединка и *само йонеки* појединац имају свој идеолошки став; „U izgrađivanju norme jezika učestvuju osobe zadužene za ispravnost već usvojene pravopisne norme – lektori i lektorke, zatim *oni koji* prevode sa drugih jezika na srpski jezik i obratno (čija je uloga zapravo značajnija od one koja im se daje), te redaktori/ke u izdavačkim i medijskim ku-

¹ Све облике истакла курзивом и подвукла А. М.

ćama“ (Водич 2019: 22–23) – да ли су преводиоци само мушкарци?, „Važno je da čitaocima i čitateljicama bude jasno da su autori/ke teksta svesno *izabrali* jednu od više mogućih formi i time sebe deklarirali kao osobu koja se svesno određuje prema fenomenu rodno osetljivog jezika“ (Водич 2019: 37) – предикат не конгруира са мовираним фемининумом; „Naša preporuka je da se, naravno, bez obzira na to da li je osoba muškog ili ženskog pola, da li je privatno poznajemo ili ne, *svi govornici i govornice* predstavljaju na isti način, navođenjem punog imena i prezimena, kao i titule (ukoliko se tako odluči na skupu)“ (Водич 2019: 44) – наведени исказ имплицира да све говорнике и *само неке* говорнице треба представљати на исти начин; „U ovakvim slučajevima bi upotreba rodno osetljivog jezika mogla da utiče na svest građana i građanki *koji žele* da se aktivno uključe u procese odlučivanja u okviru svojih lokalnih samouprava“ (Водич 2019: 46) – односна клауза не конгруира са мовираним фемининумом.

Да издвојени примери нису последица немара већ недовољне језичке компетенције сведочи не само њихов немали број већ и следеће запажање. Аутори, наиме, у једном делу Водича наводе примере добре издавачке праксе, где се у уџбеницима *доследно* употребљава *родно осетљиви језик*: „Приметно је да се код неких издавача *доследно* употребљава *родно осетљив језик*: *Dragi ученици и ученице*“ (Водич 2019: 41). Сада је већ сувишно указивати на то да наведена конструкција врло дискриминише ученице, будући да се може протумачити да су ученици драги, а ученице баш и нису.

Примена *родно осетљивој језика* доста је боља у Приручнику, у којем запажамо само два примера недоследности. У покушају да користи *родно осетљив језик*, проф. др Зорана Михајловић већ у првој реченици свог предговора дискриминише део грађанства који је мушког пола. Наиме, она свој предговор започиње обраћањем „Poštovane građanke i građani“ (Приручник 2019: 3) – мењајући уобичајену конструкцију „поштовани грађани“ (којом се подразумева грађанство оба пола) додавањем мовираног фемининума „грађанке“, али у употреби *родно осетљивој језика* није доследна, те тако превиђа да се придев мора слагати с именицом и у роду, поред слагања у броју и падежу. Уместо „поштоване грађанке и поштовани грађани“, како би хиперкоректно требало да изгледа примена *родно осетљивој језика*, министар Зорана Михајловић обраћа нам се са „поштоване грађанке и грађани“, што би требало разумети на следећи начин – грађанке су поштоване, а грађани нису. Исти тип недоследности јавља се још једном у тексту Приручника: „Prilikom prevoda sa stranog na srpski jezik, neophodno je koristiti rodno senzitivni govor: ‘All workers must have regular pay’ prevodimo kao ‘*Svi radnici i radnice* moraju imati redovnu platu’. Prevod ‘Svi radnici moraju imati redovnu platu’ isključuje radnice (da li to znači da one ne treba da imaju redovnu platu?) i to je neophodno izbeći“ (Приручник 2019: 75). Дакле, аутори Приручника питају се да ли конструкција *сви радници морају имати редовну плату* имплицира да раднице не треба да имају редовну плату и предлаже решење у формулацији *Сви радници и раднице морају имати редовну плату*. С оваквом конструкцијом, уз конгруентно неусаглашен атрибут са оба субјекта,

с правом се можемо питати да ли то сви радници морају имати редовну плату, али не и све раднице, већ само неке.

Селективна и недоследна примена *родно осејљивој језика* у Водичу и Приручнику потиче од недовољног познавања граматичке структуре српског језика и не само да нема антидискриминативну улогу већ има супротан ефекат – она управо дискриминише одређене групе грађана, на шта смо тумачењем издвојених примера покушали да укажемо.

6. Осим наведених пропуста, Приручник обилује и бројним материјалним грешкама које се тичу граматике и лексике српског језика, што није изненађујуће када се узме у обзир да ниједан од његових аутора није србиста, те се може поставити питање које су њихове квалификације за састављање овог документа. Примера ради, у Приручнику стоји да: „У нашем језику сваки pridev има ženski, muški i srednji rod – *lep muškarac, lepa žena, lepo dete*“ (Приручник 2019: 37). Ова тврдња је нетачна, јер у српском језику постоје непроменљиви придеви, који свој облик никад не мењају, па самим тим ни род (нпр. *розе, шећер, шаке, рех* итд.).

Аутори даље наводе: „Nastavci за muški rod су **-e, -o** или **suglasnik**, па се у imenice muškog roda убрајају: *taj krevet, taj sto, taj Mile*“ (Приручник 2019: 65). На основу ове тврдње можемо се запитати ког су рода онда именице попут *интервју, шабу, хаику, рандеву, какаду, њу, илу, шоу, кунџу* и сл.? Или, рецимо, *шакси, раби, дерби, алиби, зомби, хоби*? Такође, не може се тврдити да се именице мушког рода завршавају на сугласник, јер би то онда значило да имамо 25 могућих наставака. Оне се завршавају нултом морфемом, односно нултим наставком.

Дериватолошка некомпетенција огледа се у следећим исказима: „Imenica muškog roda *pesnik* poslužila је као основа на коју је dodat nastavak **-kinja**: *pesnik+kinja=pesnikinja*. Istim postupkom nastala је и рећ *sluškinja*. На окрњену основу рећи **sluga, slug-**, dodat је nastavak **-kinja**, а *g* прешло у *š*, па данас имамо и imenicu *sluškinja*“ (Приручник 2019: 66). Најпре, основа *слуџ-* уопште није окрњена, граматичка основа именице *слуџа* (која се у овом случају подударом са творбеном основом) јесте *слуџ-*. Затим, сугласник *џ* није прешао у *ш*, већ је *џ* испред полугласника према првој палатализацији дало *ж*, а затим се то *ж* изједначило с безвучним *к* и постало *ш*.

Или: „Као што нам primer са imenicom sluga показује, *g* ће у близини *k* (у nastavku **-(k)inja**), прећи у *š*. Тако ће сва zanimanja која у мушком роду имају завршетак **-g** или **-log** (*filolog, antropolog, sociolog, andragog, psiholog, ginekolog, anesteziolog, hirurg, epidemiolog, stomatolog*) у ženskom роду имати завршетак **-škinja** (*filološkinja, antropološkinja, sociološkinja, andragoškinja, psihološkinja, ginekološkinja, anesteziološkinja, hirurškinja, epidemiološkinja, stomatološkinja*)“ (Приручник 2019: 65). Пример *слуџа-слушкиња* јесте моцион пар, иако међу лингвистима постоје и тумачења да је облик *слушкиња* настао додавањем наставка **-киња** на глаголску основу *служ-* (од глагола *служити*), што је мање вероватно, будући да још у Библији имамо примере попут *слуџа Божја*. Ако

ставимо на страну гласовне промене настале у овој речи попут палатализације (која се некад вршила и извршила, не врши се данас; али о томе је потребно знање из историјске фонетике) условљене полугласником, о чему смо писали у претходном пасусу, а затим и једначења сугласника по звучности (а самим тим и бесмислену и нетачну изјаву да *ī* у близини *к* прелази у *ш*), примери попут *филолої–филолошкиња*, *социолої–социолошкиња*, *їедаїої–їедаїошкиња*, *андраїої–андраїошкиња* нису настали аналогично према моционом пару *слуїа–слушкиња*, јер нису у питању исти творбени типови, основа није иста. Дакле, мовирани фемининуми попут *филолошкиња*, *социолошкиња*, *їедаїошкиња*, *андраїошкиња* итд. нису прихватљиви са становишта дериватолошке норме, будући да нису грађени према постојећим творбеним моделима за стварање мовираних фемининума. Наставак *-иња* у наведеним примерима није додаван на основе које чине именице мушког рода на *-лої* и *-їої*, већ на придевске облике *филолошки*, *социолошки*, *їедаїошки*, *андраїошки*.

Аутори Приручника тврде и да: „Srpski jezik pruža mogućnost za rodno osetljivo izražavanje, jer je moguće za svaku imenicu izvesti i muški i ženski gramatički rod (*vozač/vozačica*, *psiholog/psihološkinja*, *pekar/pekarka*)“ (Приручник 2019: 75). Ако је то заиста тако, поставља се питање због чега се у глосаријуму (списку) звања, занимања, титула и именовања жена из наведеног приручника, у којем се налазе напоредни облици моцијских парова, не налази, рецимо, мушки род за именице *бабица* и *гадиља*, или, рецимо, мовирани фемининум од именица *куїац*.

7. Спорним изјавама обилује и Водич. Аутори тако у више наврата сугеришу читаоцима ставове попут: „Ne čekamo gotova jezička rešenja nekog tela zaduženog za jezička pitanja, nego ih i mi nudimo“ (Водич 2019: 16); „Svaki izvorni govornik/ca može doprineti procesima normiranja jezika na isti način na koji to čine jezički autoriteti“ (Водич 2019: 59); „Nije, međutim, poenta da po svaku cenu pravimo i koristimo forme ženskog roda, nego da pokažemo kako su gramatička pravila nedovoljno opšta. Kako su jezičke mogućnosti daleko šire, akcenat stavljamo na individualnoj kreativnosti za jezik svake osobe da za svoje jezičko ponašanje izabere adekvatnu formu“ (Водич 2019: 58). Занимљиво би било запитати се да ли су наведене сугестије применљиве у некој другој струци. Да ли, самим тим што смо „власници“ свог тела, не треба да чекамо да нам лекар ординира терапију, већ сами треба да му предложимо чиме да се лечимо? Или, рецимо, будући да смо учесници у саобраћају, сматрамо да су саобраћајна правила недовољно општа, па одлучујемо да будемо индивидуално креативни и пешке пређемо ауто-пут.

У Приручнику се такође саветује следеће: „U pristupu sa stanovišta teorije delatnosti ne govorimo o normi koja se odnosi na ispravno ili neispravno upotrebene reči i rečenice, kako se zahteva u strukturalističkom teorijskom pristupu, nego tragamo za inventarom jezičkih sredstava kojima možemo iskazati neku nameru“ (Водич 2019: 22). Овакав став нужно води у апсолутну језичку анархију и стандардни језик своди на „правила бабе Смиљане“.

Занимљиво је и то да аутори Водича, без икаквог објашњења, сугеришу читаоцима да из употребе избаце именицу *лице* и замене је лексемом *особа*:

„Postoji i mogućnost za imenovanje osoba kojom se избегава обележје родности. Она се најчешће применjuje у законодавној пракси из уверења да именице средњег рода (на пример *лице*) имају неутрално значење.

Пример:

Именица *лице*: *Лица која не испуњавају конкурсне услове неће бити одабрана.*

Именица *особа*: *Наставно особље школа неће примити плату на време.*

Именица *дете*: *Дете без родитељског старанја остаје у дому.*

Именица *жртва*: *Жртве насиља упутити на милицију.*

Препорука је да се користи именица *особа* као неутрална форма у описаним случајевима. На пример, уместо *телекомуникаторка*, што је радно место у банци, може се рећи: *особа задужена за послове телекомуникације*“ (Водич 2019: 35).

Аутори се пак ни сами не придржавају својих, у најмању руку, необјашњивих сугестија, те тако у речнику, при дефинисању термина *идентичности*, употребљавају синтагму *расељена лица*: „**I d e n t i t e t** – најчешће чине компоненте: професија, језик, узраст, вера, социјални статус (сиromaштво), сексуална оријентација, нација, род и пол, али и многе друге које особу одређују као индивидуу или њену припадност групи (на пример, у погледу држављанства: мигранти, избеглице и расељена *лица*)“ (Водич 2019: 82).

Ово ипак није усамљени случај да се аутори Водича не придржавају ставова и сугестија које у њему изнесе. Тако се на једном месту у тексту указује на то да је врло мало жена на руководећим позицијама у јавним управама и критикују се спискови систематизације радних места, у којима су та занимања само у мушком роду:

„Iako su међу запосленима у управи (укључујући и локалну самоуправу) претежно жене, њихова равноправност се не огледа у њиховој бројности. На водећим местима, на позижјама градоначелника, начелника, председника општине, углавном се налазе мушкарци. Већ и сама систематизација ових радних места, која је представљена у потпуности у мушком роду, указује на то да се пријављивање жена не подстиће и заправо и не очекује на овим функцијама“ (Водич 2019: 46).

Ипак, у глосаријуму који је састављен на крају Водича, у коме су аутори понудили „облике за женски род“, наилазимо на следећи пример: *заменица (ћредседника, ћрадоначелника...)*.² Питамо се да ли то онда значи да аутори Приручника сматрају да женска особа може бити заменица само мушкарца који обавља функцију председника или градоначелника.

Сличан је случај и са скраћеницама, за које аутори Водича саветују да се не користе, јер прикривају видљивост жена на високим позицијама: „Zato

² Подвучене облике истакла А. М.

je ovde predlog (ne samo iz lingvističkih razloga) da za sada titule pišemo u punom obliku. Skraćenice jesu jedan od načina sažimanja teksta i razvoj jezika će ići u pravcu veće upotrebe raznih skraćenica, ali istovremeno je to i mehanizam za prikrivanje vidljivosti žena na tim visokim funkcijama“ (Водич 2019: 38), a затим их и сами у тексту употребљавају: „А онда: закон је признао једнаке брачне и партнерске заједнице, што онда категорију ‘удатости’ додатно компликује (на пример, да ли је проф. др Зорана Петровић Петровићева или Петровићка, ако живи у партнерској заједници)“ (Водич 2019: 63–64).

У одељку о могућим дилемама у примени предложених правила, аутори постављају, између осталог, и следеће потенцијалне проблеме:

(а) „Šta odabrati ako su dva nastavka (sufiksa) za istu titulu ili zanimanje?“ (Водич 2019: 48). Ако занемаримо недоречен и полуразумљив стил у претходном питању, можемо се запитати према којим критеријумима се одређује који су моциони суфикси конкурентни приликом грађења мовираних фемининума.

(б) „Šta ako oblik u ženskom rodu ima već ‘rezervisano’ značenje? Savet: Koristi forme u ženskom rodu jer će se iz konteksta videti značenje“ (Водич 2019: 48). Многим примерима лако се може оповргнути наведена тврдња. Ако кажемо *Сшила ми је ѿренерка*, како ће саговорник знати да ли смо, рецимо, добили поштом наручени одевни предмет или је пристигла жена која се бави тренерским послом?

(в) „Šta ako je titula ili zanimanje višesložna sintagma, tj. sastoji se od više reči? Savet: U takvim slučajevima staviti delove sintagme u ženski rod“ (Водич 2019: 49). Ако се делови синтагме стављају у женски род, питамо се да ли ће женска особа у звању вишег научног сарадника бити, рецимо, *виши научни сарадница* или *виша научна сарадник*.

Аутори Водича даље констатују следеће: „Neka zanimanja su do sada bila više vezana za ženske osobe (*babica*) odnosno za muške (*hirurg*), dok ih danas obavljaju osobe oba pola. Jezikom tu promenu možemo da izrazimo“ (Водич 2019: 58). Ако је тако, зашто у глосаријуму на месту мушког рода од именице *бабица* стоји празно поље?

Недовољно познавање законитости на којима почива српска дериватологија огледа се и у следећем ставу: „Много је писано о томе како од занимања *pisac* није могуће извести форму женског рода, али у истој тој категорији се од *starac* може извести *starica*. Отуда предлог да се уз *pisac* користи женска форма *spisateljica* (што су досад прихватиле многе ауторке и аутори заинтересовани за ову област), или сасвим друга именица *književnik* и *književnica*“ (Водич 2019: 58). Ако оставимо по страни да именице *писац* и *сћарац* не припадају истим творбеносемантичким категоријама, односно да лексема *писац* спада у групу *nomina agentis et nomina professionis*, а *сћарац* у скупину *nomina attributiva*, конструисање парова попут *писац–сјисаићелица* изазива велики број творбених лакуна, тј. празних места у творбеном ланцу истокорених речи које су у односу узрочно-последичне мотивираности, будући да је мовирани фемининум *сјисаићелица* изведен од облика *сјисаићель*, а не *писац*.

Ни ово, нажалост, није усамљени пример творбене некомпетенције, будући да аутори Водича моциони суфикс *-ица* каткад погрешно наводе и као *-ца*: „Svaki izvorni govornik/ca može doprineti procesima normiranja jezika na isti način na koji to čine jezički autoriteti“ (Водич 2019: 59); „Upotrebiti onu jezičku formu koja najbolje odgovara jezičkoj intuiciji govornika/ice“ (Водич 2019: 29).

Посебно је занимљив и крајње необјашњив следећи превид аутора Водича:

„Iako se reč *dama* često koristi prilikom obraćanja u javnom prostoru, ona nije primerena, ako znamo značenje ove reči. Kada koristimo neku reč, moramo znati šta ona znači. Značenje *dama*: „otmena žena, obično iz višeg staleža, koja drži do sebe; 2. osoba uopšte“ (Klajn i Šipka, Veliki rečnik stranih reči, 2006, 314).

Savet je da se izostavi dama u situaciji oslovljavanja, pozdravljanja ili predstavljanja i odaberu reči koje odgovaraju prirodi skupa: ako je u parlamentu, onda su to *poslanice i poslanici*; ako je u obrazovnim ustanovama, onda su to *profesori i profesorke, nastavnici i nastavnice, studentkinje i studenti, učenici i učenice...*“ (Водич 2019: 61).

Када се завири у Велики речник страних речи и израза, али и у савремене дескриптивне речнике попут Речника САНУ или шестотомног и једнотомног Речника МС, лако се може уочити да је лексема *гама* у једном од својих секундарних семантичких реализација дефинисана као ‘женска особа уопште’, а не ‘особа уопште’, како су то аутори Водича представили. И не можемо а да се не запитамо који су мотиви за овакво поступање.

У Водичу се износи и нетачна констатација о томе да двојна презимена код жена указују на статус „удатости“:

„Početkom 21. veka, a i ranije, predlaže se, u skladu sa Deklaracijom o ljudskim pravima (1948), da se žena ne obeležava kao pripadajuća nekom muškarcu (ocu, mužu, bratu), što je jezički vidljivo kada se izostavi nastavak prezimenu žene – *Brnabić je potpisala sporazum sa Folksvagenom*. Tim pre što sve više ovladava praksa da udate žene svom devojačkom prezimenu dodaju prezime muža pa imamo udvojena prezimena – prof. dr *Slavica Đukić Dejanović u Parlamentu Vlade Srbije* (nije dobro: Slavica Đukićeva Dejanovićka). Danas su sve brojniji primeri dvojnih prezimena udatih žena na javnoj sceni (na primer, *Kolinda Grabar Kitarović neće biti Kolinda Grabarka Kitarovićeva*), jer udvojeno prezime sada signalizira njeno bračno stanje (‘udatosti’)“ (Водич 2019: 65)

Удвојена презимена код женских особа могу, али и не морају указивати на стање „удатости“. Има жена које су уласком у брак додале мужевљево презиме, а након развода су из различитих разлога одлучиле да задрже оба презимена, јер је то законом дозвољено. Такође, има и мушкараца који су ступањем у брак додали женино презиме, па самим тим деца рођена у том браку имају два презимена – и мајчино и очево.

8. Осврнимо се сада на глосаријуме, односно спискове звања, занимања и титула, и уопште на однос аутора анализираних текстова према мовираним фемининумима које препоручују читатељима. И у Приручнику и у Водичу ти предлози обилују различитим типовима погрешака, које би се могле угрубо систематизовати на следећи начин:

(а) мовирани фемининуми који се косе с дериватолошком нормом (в. тачку б), типа *йсихолошкиња*, *йедајошкиња*;

(б) дериватолошка некомпетенција (конструисање неправилних моционих парова попут *слушалац–слушајшељка*);

(в) недовољно познавање фонетике и фонологије српског језика (нпр. *вишез–вишешкиња*);

(г) ортографска некомпетенција (нпр. *есеиста–есејисткиња*);

(д) недоследност³ (због чега можемо рећи *ендокринолоица*, али не и *неуролоица*);

(ђ) намеран превид (нема мушког рода именице *уседелица*, иако речници доказују друкчије);

(е) немар (нпр. *јерониолог–јерониодомаћица*);

(ж) и, најзначајније, на основу којих критеријума и каквих компетенција аутори Водича и Приручника нормирају мовиране фемининуме, односно одлучују који облик може ући у употребу, а који не (нпр. треба користити именицу *сујкиња*, али не и *судијка*, *судиница*).

9. На почетку нашег текста поменули смо да је крајем јула 2019. године, на сајту Владе Републике Србије, објављена и ћириличка верзија Приручника за родну равноправност, са неизмењеном годином издања – 2019, и истакли смо да је то је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и одговарајућа година. Сравнивање глосаријума из ових двају издања, латиничког (које се појавило 2019) и ћириличког (које се на сајту Владе појавило две године касније) указало је на бројне измене, које се могу груписати на следећи начин:

(а) у ћириличком издању недостаје читаво слово р у глосаријуму;

(б) облици за мушки и женски род који су у ћириличком издању избачени, а има их у латиничком: *hodočasnica* : *hodočasnik*, *horistkinja*, *horistica* : *horist(a)*, *imperator* : *imperatorka*, *instruktorka*, *instruktorka* : *instruktor*, *intelektualka* : *intelektualac*, *interpretorka* : *interpretator*, *invalidkinja*, *žena sa invaliditetom* : *invalid*, *istraživačica* : *istraživač*, *izlagačica* : *izlagač*, *izručiteljka* : *izručitelj*, *izveštačica* : *izveštavač*, *izviđačica* : *izviđač*, *izvoznica* : *izvoznik*, *izvršiteljka* : *izvršitelj*, *jahačica* : *jahač*, *jedriličarka* : *jedriličar*, *junakinja* : *junak*, *kadetkinja* : *kadet*, *kafe-kuvarica* : *kafe-kuvar*, *kaubojka* : *kauboj*, *kapitenka* : *kapiten*, *kapitalistkinja* : *kapitalista*, *kaplarica* : *kaplar*, *karijeristkinja* : *karijerista*, *klarinetistkinja* : *klarinetista*, *klijentkinja* : *klijent*, *klizačica* : *klizač*, *koleginica* : *kolega*, *kolekcionarka* :

³ Пре свега се односи на Приручник.

kolekcionar, komentatorka : komentator, komšinica : komšija, komunistkinja : komunist, kongresmanka : kongresman, konkurentkinja : konkurent, korektorka : korektor, korisnica : korisnik, kosačica : kosač, kradljivica : kradljivac, kraljica : kralj, krijumčarka : krijumčar, kritičarka : kritičar, krvnica : krvnik, kuglašica : kuglaš, legionarka : legionar, liderka : lider, lihvarica : lihvar, lovačica : lovac, lutkarka : lutkar, manipulantkinja : manipulant, mašinstkinja : mašinst(a), maturantkinja : maturant, medicinarka : medicinar, menjačica : menjač, mesečarka : mesečar, metafizičarka : metafizičar, migrantkinja : migrant, milicionerka : milicioner, misionerka : misionar, mlinarka : mlinar, modistkinja : modist(a), monitorka, monitorica : monitor, moralistkinja : moralist(a), moreplovka : moreplovac, motoristkinja : motorist(a), mrežarka : mrežar, nadničarka : nadničar, najamnica : najamnik, naslednica : naslednik, navijačica : navijač, neimarka : neimar, nobelovka : nobelovac, obaveštajka : obaveštajac, odbojkašica : odbojkaš, odlikašica : odlikaš, odmetnica : odmetnik, okultistkinja : okultist(a), olimpijka : olimpijac, ombudsmanka : ombudsman, omladinka : omladinac, operativka : operativac, osvajačica : osvajač;

(в) у латиничком издању су наведени дублетни облици за женски род, у ћириличком издању је један облик избачен: *asistentkinja, asistentica : asistent, асистиџенџикиња : асистиџенџи; doktorantkinja, doktorka nauka : doktor nauka, доктџорантиџикиња : доктџорка наука; isceliteljka, iscelivačica : iscelitelj, исцелиџиџелџка : исцелиџиџелџ; knjigovezačica, knjigovezica : knjigovezac, књиџовезаџиџа : књиџовезаџиџа; majorka, majorica : major, мајорка : мајор;*

(г) у латиничком издању је наведен један облик за женски род, у ћириличком издању је додат још један: *doktorica nauka : doktor nauka, доктџорка наука, доктџориџа наука : доктџор наука;*

(д) облици за мушки и женски род који су у додати у ћириличком издању, а нема их у латиничком: *изврџина асистиџенџикиња : изврџини асистиџенџи, машинска џехничарка : машински џехничар, хемиџска џехничарка : хемиџски џехничар;*

(ђ) у ћириличком издању је извршена допуна одређеног облика у односу на латиничко: *kormilarka : kormilar, кормиларка : кормилар/крмар (војни чин у морнариџи);*

(е) ортографске измене: *premierka (predsednica vlade) : premijer (predsednik vlade), џремиџерка / џредседниџа владе : џремиџер / џредседник владе.*

Потпуно је нејасно на основу којих критеријума су аутори Приручника извршили овакве измене, те тако више нису препоручујући мовирани фемининуми који су данас потпуно уобичајени попут *јунакиња, колеџиниџа, комшиниџа, краљиџа, одбојкашиџа*, а задржане су измишљене речи попут *брусачиџа сџакала, дрвомоделарка, џаеодонџиисџиџкиња, райарайџорка намешџаја...* Посебно упада у очи то што је из ћириличког издања избачен облик *исџраживачиџа*, а у Приручнику шесто поглавље носи наслов *Ѕetiri istraživačice jezika za koje treba da znate.*

10. Закључак овог текста врло је јасан – као ни у Закону, тако ни у Водичу ни у Приручнику не постоје јасне и научно аргументоване поставке

на основу којих грађани могу недвосмислено разумети шта је *родно осејљив језик* и где су његове границе. На основу различитих дефиниција овог појма и његове недоследне примене у анализираним документима, чини се да то ни њиховим ауторима није сасвим јасно, односно да, у најмању руку, очигледно не познају материју о којој пишу. То се и могло очекивати, будући да аутори Приручника уопште нису србисти, те нису ни били квалификовани за његово састављање. Стога је једино могуће решење да се Закон поништи, Приручник повуче са сајта Владе, а затим да се поступи према једном од закључака из Саопштења Матице српске након скупа „Положај српскога језика у савременом друштву: изазови проблеми, решења“ (стр. 6): „Ово се питање решава дугорочно, у склопу једне шире и добро промишљене стратегије унутар уже струке, уз сарадњу стручњака различитих профила ... за шта нису компетентни нити надлежни појединци или групе окупљене око невладиних организација, који су показали изразито незнање и агресивну искључивост, заклонивши се иза државних институција и правног система“.

Др Ана З. Мацановић
Институт за српски језик САНУ
Београд

randjelovicana@yahoo.com